

Марина Кругляк

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

(Державний університет «Житомирська політехніка»)

КИЇВСЬКА РУСЬ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ

АКАДЕМІКА БОРИСА КРУГЛЯКА

3 травня 2023 року виповнилося б 89 років з дня народження доктора історичних наук, професора, академіка Нью-Йоркської Академії наук Бориса Абрамовича Кругляка (1934–1996). Уродженець Житомира і відомий краєзнавець, Борис Кругляк у 1992–1996 роках працював у Житомирській політехніці (тоді – Житомирському інженерно-технологічному інституті), очолював кафедру соціально-політичних і гуманітарних наук, а також певний час був завідувачем кафедри економіки Житомирського інституту підприємництва і сучасних технологій. У 1993 році Бориса Кругляка обрано віце-головою відновленого Товариства дослідників Волині, в якому він відповідав за наукову роботу [3, с. 9].

Попри те, що основною сферою наукової діяльності Бориса Абрамовича була економічна історія, а саме: внутрішня торгівля у Наддніпрянській Україні другої половини ХІХ – початку ХХ ст., столипінська аграрна реформа, питання втілення нової економічної політики, історія економічних учень [2, с. 19–24], все ж історик не раз повертався до краєзнавчої тематики. Саме в 1990-ті роки вчений прагне переглянути своє ставлення до багатьох питань економічної історії, а також розширяє тематику своїх досліджень. У зв'язку з цим слід приділити увагу невеличкій за обсягом, проте доволі змістовній праці «Загадки минувшини Поліського краю» (Житомир, 1995).

У цій брошурі, схожій більше на продукцію самвидаву, історик по-новому осмислює історію Київської Русі та середньовічної Житомирщини на прикладі племені древлян, які в ті часи проживали на Поліссі.

Саме древлян підкорив князь Олег 883 року, одразу після вокняжіння в Києві. Цими діями новий київський правитель продовжив традицію полянських племен, які не мирилися зі своїми північно-західними сусідами [1, с. 557].

Б. А. Кругляк прагне «відбілити» древлян, яких у літописі «Повісті минулих літ» описано в чорних фарбах, адже автори історичної оповіді – представники полянського племені – дуже негативно ставилися до своїх сусідів, називаючи древлян дикунами. Вже на початку своєї розвідки Борис Абрамович заперечує дане твердження: древляни обіймали значну територію Полісся, являючи собою один з найбільших племінних союзів. Вони успішно займалися підсічним землеробством та скотарством, розвивали вівчарство та бортництво, велику роль в їхній господарській діяльності відіграло полювання. Відомими були древлянські укріплені городища – центри ремесла і торгівлі, металургії. У районі Овруча існувало чимало майстерень, де з місцевого пірофілітового сланця вироблялися шиферні пряслиці, які розходилися по руських землях, йшли у Польщу та Дунайську Болгарію. Власне, через це Б. А. Кругляк переконаний, що поляни й хотіли підкорити та поневолити древлян, влаштувавши на території їхнього проживання власні ловища. Однак древляни були «добрі і

великодушні за своєю натурою, але горді лісові жителі», які не хотіли миритися зі своїм пригнобленим становищем й часто виявляли непокору [1, с. 557–558].

Свою оповідь у брошурі Борис Абрамович подає у вигляді загадок, які прагне розгадати. Одна з них звучить так: «Дружиною якого Ігоря була княгиня Ольга?». Й тут історик знайомить нас із думками своїх колег. Приміром, М. В. Левченко стверджує, що в 914–945 рр. на київському престолі було два Ігорі. Інші історики вважають, що, можливо, було два Олєги – другий Олєг, найімовірніше, правив у перші два десятиліття княжіння Ігоря. На підтвердження цього – хозарські джерела, які свідчать про те, що в 930–940-і рр. «царем Русії» був Олєг [1, с. 559].

Літопис, стверджує науковець, має чимало невідповідностей. Якщо після смерті Олєга київський стіл обійняв Ігор Рюрикович, тоді необхідно дати відповідь на три такі питання. «Перше: київський князь вже у 914 році переконався, що деревляни – гордий і нескорений народ і примусити його визнати над собою зверхність полян дуже нелегко. Чому тоді він з невеликим військом пішов у деревлянські землі двічі збирати данину? Хіба досвід подій тридцятирічної давнини не навчив його нічому?»

Друге питання, пов'язане з княгинею Ольгою. Якщо Ігор та Ольга дійсно одружилися 903 року, коли нареченій було 10–12 років, то виходить, що свого сина Святослава вона народила у поважному віці (понад 50 років), що з біологічної точки зору є неможливим.

Третє питання. Відповідно до літопису воєвода київських князів Свенельд правив з 913 до 977 рр» тобто 65 років, чого в дійсності не могло бути [1, с. 560].

Швидше за все, неточності в літопису необхідно пояснити бажанням показати неперервність династії Рюриковичів: Рюрик – Ігор – Святослав. Не менш важливим поясненням є й те, що «Повість минулих літ» створювалася у 1100-х роках, тобто через декілька століть після описаних подій. У той же час Борис Абрамович не виключає ймовірності існування двох Ігорів: перший, який 913 року придушив повстання древлян, був сином Рюрика, другий, який загинув від рук древлян 945 року, був онуком Рюрика, тобто сином Ігоря. Якщо керуватися даною логікою, то другий Ігор почав княжити наприкінці 930-х – на початку 940-х років або ж у 941 році. Саме тоді в нього став служити Свенельд [1, с. 561].

Цікавим є пояснення причин древлянського повстання 945 року, дане Борисом Кругляком. Побири князя Ігоря принизили гідність непокірного племені. Виступ древлян не був стихійним: повсталі прагнули позбавитися від того, хто порушив традиції, які склалися свого часу між Києвом та залежними від нього племенами, а також здійснити спробу посісти київський престол, одруживши коростенського князя Мала із княгинею Ольгою [1, с. 561–562]. Древляни вірили, що Ольга обов'язково їх зрозуміє, адже вона була своя, слов'янка, а Ігор був варягом, який, до того ж, оточив себе варягами [1, с. 562].

Описуючи акт помсти княгині Ольги за смерть чоловіка, Борис Кругляк явно на боці древлян, про що свідчить його посилання на твердження історика Миколи Костомарова про падіння моральних принципів у Києві під час князювання Ольги, в той час як для древлян порушення чесного слова вважалося за страшний гріх. Та й не слід забувати, що літописець належав до племені полян, й для нього розповісти анекдот про древлян зайвий раз свідчило про перевагу київського племені над поліським. Опис й смакування помсти мудрої полянської княгині Ольги над дурними

древлянами Борис Абрамович вважає зайвим підтвердженням того, що поляни запозичили чимало варязьких традицій, й серед них – кровної помсти. Древляни ж ніколи не знали духу помсти [1, с. 564].

Історик порушує і таку проблему: коли ж народився князь Святослав – у 920, 927, 933, 940 чи 942 році? Борис Кругляк вважає, що не пізніше за 927 рік, а літописну дату – 942 рік – вважає помилкою. У Ярослав-Суздальському літописі зазначено, що князь Володимир помер у 73 роки, у 1015 році, тобто саме він, а не його батько Святослав, з'явився на світ у 942 році. Той самий факт, що Володимир був молодшим сином, говорить про те, що раніше 927 року, про що йдеться у візантійських та болгарських хроніках, князь-воїн народитися не міг [1, с. 565–566]. Цікава й така версія: князь Ігор мав двох синів з ім'ям Святослав. Один народився 920 року, але жив недовго, і коли в Ольги з'явився другий хлопчик, вона дала йому ім'я свого первістка [1, с. 567].

Вплив древлян був особливо значним за правління київського князя Володимира, матір'ю якого була дочка древлянського князя Мала Малуша, а дядьком – відомий билинний герой Добриня Микитович (Микитич). Саме лояльна позиція князя Володимира до древлян, свідченням чого також є правління в Овручі сина-намісника Володимира, цілком задовольнила древлян, і з цього часу в історичних документах не зафіксовано їх виступів проти київської влади [1, с. 568–570].

Невелика брошура «Загадки минулого Поліського краю» українського історика Бориса Кругляка, по суті, є єдиним комплексним дослідженням з історії племені древлян, що вийшло в роки незалежності України та вирізняється об'єктивним підходом до освітлення історичних подій. Київська Русь, безумовно, є героїчною сторінкою в історії українського народу. Водночас Борис Кругляк розширює наші знання з історії непокірного племені древлян, дещо ідеалізує його та, по суті, захищає порівняно з київським племенем полян. Однак подібна ідеалізація не виходить за межі наукового викладу матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кругляк Б. А. Загадки історії Поліського краю. *Історик Борис Кругляк : наукове надбання Житомирщини, України і світу : (Праці. Спогади. Матеріали): збірник / упорядник канд. істор. наук Марина Кругляк. Житомир : Вид-во «Волинь», 2014. С. 557–570.*
2. Кругляк М. Економічна історія України початку ХХ ст. у науковій спадщині академіка Б. А. Кругляка. *Історик Борис Кругляк : наукове надбання Житомирщини, України і світу : (Праці. Спогади. Матеріали): збірник / упорядник канд. істор. наук Марина Кругляк. Житомир : Вид-во «Волинь», 2014. Житомир : Вид-во «Волинь», 2014. С. 15–24.*
3. Сарбей В. Г. З любов'ю до України. *Історик Борис Кругляк : наукове надбання Житомирщини, України і світу : (Праці. Спогади. Матеріали): збірник / упорядник канд. істор. наук Марина Кругляк. Житомир : Вид-во «Волинь», 2014. Житомир : Вид-во «Волинь», 2014. С. 7–10.*